

Час пацвярджае геній паэта:

лексіка-стылістычны аналіз паэзіі Максіма Багдановіча

Паэзія М. Багдановіча ўзорная, таму і больш як праз стагоддзе не перастае здзіўляць глыбінёй думкі, арыгінальнасцю вобразаў і дасканаласцю мовы, нечаканасцю асацыяцый. Паэт з бездакорным філалагічным густам, чалавек глыбокай і адначасова высокай душы, безумоўна, мог зрабіць значна больш. Аднак сталася так, што ён застаўся вечно маладым і пакінуў нашчадкам тое Слова, па якім і сёння трэба вучыць родную мову і выходзіць моладзь. Мова твораў М. Багдановіча, нягледзячы на яе неўнармаванасць, блізкая да сучаснай літаратурнай, што пацвярджае выснову аб тонкім адчуванні паэтам слова.

Вобразна-выяўленчая палітра паэтычнага радка М. Багдановіча разнастайная: і народна-паэтычная разнавіднасць тропаў, і аўтарскія маўленчыя знаходкі гарманічна напаўняюць мілагучную моўную плынь. Эпітэт як адзін з часта ўжывальных сродкаў характарызуецца разнастайнасцю граматычнага выражэння. У яго ролі выступаюць якасныя і адносныя прыметнікі з прамым і пераносным значэннем: *Поле нікне ў срэбным тумане, / І лятуць мае лёгкія сані, / Унашуся я ў сінюю даль; Я тады б у песні зоркай, салаўінай / Выліў тугу і на вецер буйны кінуў; На небе месяці ўстаў зялёны / І хутка стане снегавым; Спакой глыбокі / Злятае к нам / З набёс далёкіх; І марозам калючым твар пякло ўсё крапчэй; І ўсё ж ткі радаснае бязмежнай ззяюць вочы; Ціхі і сіні блішча над хатай неба прастор; З мілым, задушэўным зыкам / Важкі хрушч лятае; Вось чмель прагудзеў аксамітны.*

Прыметнік, ужыты з прамым значэннем, – дакладны эпітэт, разнавіднасцю якога з’яўляецца народна-паэтычны троп, выражаны суб’ектыўна-ацэначнымі формамі прыметніка, формамі непаўнаты якасці: *Прывольная, цёмная пушча; Вялізныя ліпы, дубы; У хату новую – сасновую, / Ды за столікі кляновыя, / За абрусікі бялёвыя, – / Ой, бялёвыя саматканья; Утаргавала селязня, / Селязенька чубаценькага, / Маладога, зухаваценькага; Цвет бяленькі вішнёвы, – / І агністы пагляд, / І гарачыя словы; Калі ж сачыўся бледнаваты / Зор сініх свет праз небасхіл.*

Вобразнае значэнне знаходзіць сваё ўвасабленне і ў дзеепрыметніку; якасць паводле дзеяння дапамагае аўтару адлюстраваць рухомасць, зменлівасць у з’явах, падзеях, у настроі: *Месяц белы заплаканы свеціць; Патроху праз цемень выглядалі / Зорак дрыжачых вянкі; Месяц выплыў над змрочнай, заснуўшай зямлёй.* Нават формы з выкарыстаннем фармантаў «-ўш-», «-ач-», «-ённ-» у багдановічаўскім радку гучаць мілагучна, натуральна. Эмацыянальнасцю, відчнасцю надзелены злітны, або дваіны, эпітэт, які рэалізуецца, як правіла, праз аўтарскі тып тропа. У радках з вобразамі, створанымі з дапамогай складаных прыметнікаў, захапляешся *жаўтадзюбым* ветрам, *тонкаствольнымі* соснамі, крышталем празрыста-цёмнай ночы («*Ціха па мяккай траве / Сінявокая ноч прахадзіла*»).

Адзін з самых улюбёных эпітэтаў М. Багдановіча – **родны**; з гэтым словам паэт атаясамлівае ўсё, што звязана з беларускім краем, – **родныя** вёскі, **родныя** песні, **родны** народ і інш.: *І снуюцца сумна ў сэрцы, / Ёўца адгалоскі / Роднай песні, простаі песні / Беларускай вёскі; Поруч раскідалісь родныя вёскі;*

Так здаецца ў змроку ночы цёмным і народ мой **родны**, / Бедны і няшчасны; **У родным** краю ёсць крыніца / Жывой вады; Аж бачу – мне сіняй галоўкай ківае / Наш **родны**, забыты ў цяні васілёк. Не маючы семантычнай навізны, менавіта гэты эпітэт яскрава выяўляе настрой паэта: сум, боль, трывогу за радзіму і любоў да яе. Чалавек, які мусіць жыць далёка ад роднага краю, пакідае вялікую частку сваёй душы там, дзе нарадзіўся і куды марыць вярнуцца.

Захапленне беларускай прыродай раскрываецца і праз метафару: паэту ўсё ўяўляецца жывым – вуліца, вецер, месяц, завіруха, зоркі, сонца, дождж, поле і сцяжынка. Не ён жыве ў наваколлі, яно – ў ім, таму і «люструецца» настрой аўтара ў з’явах прыроды, зямных і нябёсных: **Белым снегам ускрылася вуліца; Месяц брызне хваляй серабра, / Расой блісне ў нізіне; Усё знікла – шум дажджу, і ветру вой сярдзіты; Калі асенні вецер дзіка / Стагнаў і глуха па начах / Грымеў у наш жалезны дах; Сонца ціха скацілася з горкі; А за акном смяецца поле; Ціха срэбрам грукое крыніца.**

Выкарыстанне дзеяслова з пераносна-вобразным значэннем у паэтычным радку – гэта, акрамя ўсяго, наданне з’явам прыроды ўласцівасцей чалавека, асаблівасцей яго характару – дапамагло М. Ба даневічу стварыць шэраг непаўторных увасабленняў: **Зорка Венера ўзышла над зямлёю, / Светлыя згадкі з сабой прывяла; Вечар на захадзе ў попеле тушыць / Кучу чырвоных кавалкаў вугля; Ноч плыве над зямлёй, сее росы, / Ноч чапоча русалкам: “Засніце”; А к ночы свой чырвоны веер / У небе сонца раззірне; За сцяной запявае завея, / Сумна бомамі ў полі звініць.**

Назоўнікавая метафара, сціслая па форме, арыгінальная па змесце, таксама часта ўжывальная: **рой смарчак, струны сонца, цяжар думак, пух брывянят, хмары дум, росыт росаў, ветру вой, скрыдлы духа, хараводы зорак, краскі думак і чуцця, зорак сцяжынкі і г.д.** Паэт, супастаўляючы назоўнікі як адной, так і розных тэматычных груп, «запальвае моўныя агеньчыкі», многія з якіх праз гады будуць «святліць» у творах іншых аўтараў, гэта значыць, стануць з’явай агульнамоўнай (праз такія факты, як вядома, прасочваецца нацыянальная адметнасць мовы, заганамернасці яе развіцця): **Рынуліся хмары да ракі радзімай / І зліліся з ёю дўнем кропель-слёз; Мудрай прамовы / Мёд залацісты, / Поўныя соты / Мне са сладобы; Ціха гайдае ліпа над хатай / Лісяў узор; Устаў карагод / Мнулых год, / Дзён былых; Узор прыгожы пекных зор / Гарыць у цемні небасхіла; І грозны вечара пажар / Пылаў між бура-шызых хмар; Патроху праз цемнь выглядалі / Зорак дрыжачых вянкі; Ў душы гарыць агонь нуды, – пануры, чорны, / Ці мне крыніцай слёз сваіх яго заліць / І плугам цяжкага мучэння / Сэрца ўзрыць? – / Мо ўзойдуць там надзеі зёрны!..**

Параўнанне ў паэтычным радку таксама выяўляе адметнасць аўтарскага светаўспрымання, а значыць, і словаўжывання. Прадстаўленае злучнікавым і бяззлучнікавым відам тропа, яно дэталізуе малюнак, канкрэтызуе эмоцыі і выяўляе падабенства жывога з нежывым (у прыродзе): **Ты быў, як месяц, адзінокі: / Самотна жыў, самотна ўмёр; Быццам сіні аганёк, / Б’ецца, ўецца шпаркі, лёгкі / Сінякрылы матылёк; Снуюцца хмарай камары; Чаго, як жэўжык, песня вымагае; Як птушка ў гібкіх трасніках, / Стралою думка мільганула; нежывога з нежывым: Гора гне, як мяцеліца лозы; Чыстыя слёзы з вачэй пакаціліся нізкай парванай; Сумна плыве маладзёк бледна-сіні / У небе**

вячэрнім, зялёным, як лёд; Снег блішчыць, як халодная сталь; У цёмным небе свеціць месяц / Залатым сярпом; Як мары, белыя бярозы / Пад сінявой начной стаяць; А думы – як колас без зёрнаў; Лёд тонкі і востры, як сцёкла; Мая душа, як лук, нацягнутай была, – / І лёгкі, звонкі верш сарваўся, як страла. Апошні тып супастаўлення – у аснове стылеўтваральнай разнавіднасці тропа злучнікавай структуры. Сярод ужытых злучнікаў «як», «быццам», «нібы», «што» дамінуе злучнік «як». Сучасная паэтычная моўная традыцыя паказвае, што названы злучнік і праз стагоддзе дзякуючы сваёй лаканічнасці не страціў частаты ўжывання.

Перыфраза ў вершаванай мове паэта – з’ява больш рэдкая, чым згаданыя тropy, аднак і яна характарызуецца непаўторнасцю, сэнсавай глыбінёй: *Вы, панове, хоць і бачыце далёка, / Загляніце ў душы – студні са слязамі; І ліецца хваляй песня, – / Ціхі, ясны гімн вясне; І на вежы, як круглае вока савы, / Цыферблат – пільны сведка мінулых учынкаў; Хто ж мы такія? / Толькі падарожныя, – папутнікі сярод нябёс.*

Як відаць, перыфразы – кантэкстуальныя інолімы да назоўнікаў (субстантыўны від), прычым адпаведны назоўнік у тэксце можа адсутнічаць (або пададзены як назва твора), чым забяспечваецца разам з відчнасцю яшчэ і незвычайнасць, загадканасць вобразаў: *нябесная купэль* – неба; *пуховая пасцель* – снег; *у чарцы цёмнай і глыбокай*, *Плешча, печіца віно* – у возеры; *панурая, вялізная жывёла / Па шыры неба ў даль маруе, а праплывае* – хмара.

Мове твораў М. Багдановіча ўласцівы рэдкія стылістычныя прыёмы, выкарыстанне якіх яшчэ раз пацвярджае выснову пра вытанчанасць моўны густ паэта, які раскрываецца пры стварэнні вобразаў як індывідуальных, так і паўтаральных (паўтаральныя вобразы кожны раз пераасэнсоўваюцца ў выніку змены настрою і думак). Напрыклад, *зеўгма: На глухіх вулках – ноч глухая. / Не менш глухі людскі натоўп; Раскрываюцца краскі начныя, як выпадуць росы, / Раскрываецца сэрца мае па слязінкамі неба; Ой, ішла дарога долам, / ды ішла і горкай, – / Не схавалася дзяўчына ад тэй долі горкай...; аксюмаран: І паасобку загінулі хмары бяздольныя тыя, / Чуючы ў небе, як вецер над смерцю іх радасна вые; Конікі суа зніклі; Трэба з сталі каваць, гартаваць гібкі верш, / Абрабіць яго трэба з чарпачнем. / Як ударыш ты ім, – / ён, як звон, зазвініць, / Брызнуць іскры з халодных каменяў; гіпербала: Ціха тучу блакіт закальшыа, / У душы адрасце пара крыл, – / узляціць яна ў сінюю вышу / І ў струях яе змые свой пыл; Чую ў цішы, як расце трава.*

Паэтычныя вобразы М. Багдановіча захапляюць навізнай, высокай эстэтычнай вартасцю. Мова твораў яго разнастайная і незвычайная ў тым сэнсе, што побач з аўтарскімі знаходкамі (аказіянальнымі метафарами, эпітэтамі, параўнаннямі і інш.), кніжнымі лексемамі (абвінавачанне, абмеркаваць, знікнуўшыя, Купідон, уладар, трыялет, лірычны верш) у ёй ужываюцца народна-размоўная лексіка і фразеалогія: *да краю поўны мёдам кацялішча; жалудзёвая вялізная скарлупішча; заходзіў камар, як з пахмелля; баярачка-чмяліха так спявала, аж баяр пабрала ліха; мушанёнак звоніць у цымбалы; кінь вокам на ўвесь абшар зямлі; кішма-кішаць у зёлках гады і інш.* Такое моўнае багацце падказвае сённяшнім аўтарам шляхі развіцця і ўдасканалення беларускай мовы.

1. Багдановіч, М. Поўны збор твораў : у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск, 1992–1995. – Т. 1 : Вершы, паэмы, пераклады, належаванні, чарнавыя накіды. – 1992.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ